

УДК 159.92+159.922+159.9:37.015.3

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.1.16>

Терлецька Юліана Миронівна,

кандидат психологічних наук, доцент,

доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВУ ПСИХОКУЛЬТУРНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ В НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ

EMPIRICAL RESEARCH OF MANIFESTATIONS OF PSYCHOCULTURAL DEPRIVATION OF SCIENTISTS AND TEACHERS

Стаття присвячена емпіричному вивченню прояву психокультурної депривації в науково-педагогічних працівників, зокрема й залежно від їх педагогічного стажу і віку. Емпіричне дослідження проводилося на репрезентативній вибірці, яка становила 308 науково-педагогічних працівників університетів міста Львова. За віком до вибірки ввійшли науково-педагогічні працівники віком від 23 до 77 років, педагогічний стаж яких становить від 1 до 49 років. Вибірка охопила 7 підгруп, сформованих за величиною педагогічного стажу і віком, у кожній з яких було по 44 науково-педагогічних працівника.

На основі результатів емпіричного дослідження виявлено, що психокультурна депривація в науково-педагогічних працівників нашої вибірки проявляється на низькому рівні розвитку у 27 (8,76%) осіб, на нижче середнього рівні – у 158 (51,30%) осіб, на середньому рівні – у 119 (38,64%) осіб, на вище середнього рівні – у 4 (1,30%) осіб. У підгрупах науково-педагогічних працівників, сформованих за величиною педагогічного стажу і віком, психокультурна депривація найбільшою мірою – на середньому рівні розвитку – проявляється в VI підгрупі (34–40 років педагогічного стажу, вік – 58–65 років), IV підгрупі (20–26 років педагогічного стажу, вік – 43–50 років) та V підгрупі (27–33 років педагогічного стажу, вік – 51–57 років). Установлено, що такий рівень розвитку психокультурної депривації в науково-педагогічних працівників цих підгруп пояснюється незадоволенням культурних потреб через конфлікт у них старої і нової культур.

На рівні нижче середнього розвитку психокультурна депривація в науково-педагогічних працівників проявляється у III підгрупі (13–19 років педагогічного стажу, вік – 36–42 років), VII підгрупі (більше 40 років педагогічного стажу, вік – більше 65 років) і II підгрупі (6–12 років педагогічного стажу, вік – 29–35 років), а на низькому рівні – у I підгрупі (1–5 років педагогічного стажу, вік – 23–28 років).

У I, II і III підгрупах розвиток психокультурної депривації спричиняється незадоволенням науково-педагогічними працівниками культурних потреб через несприйняття ними окремих елементів і комплексів наявної культури суспільства, а в найстаршій – VII підгрупі (більше 40 років педагогічного стажу, вік – 66–77 років) – тим, що в цьому віці вони використовують деякі попередні культурні норми та цінності, а також не надто болісно сприймають нову культуру, ставляться до змін по-філософськи.

Ключові слова: незадоволення культурних потреб, культурні елементи, культурні комплекси, психіка, культура як зовнішнє психічне, науково-педагогічні працівники.

The article is dedicated to empirical investigation of manifestations of scientists and teachers psychocultural deprivation, depending, among other things, on their work experience and age. The empirical research was based on a representative sample of 308 Lviv university scientists and teachers. Respondents out of scientists and teachers were aged 23 to 77, and the duration of their work experience ranged from 1 to 49 years. The sample included seven subgroups based on work experience and age, with 44 scientists and teachers in each.

The empirical research revealed that psychocultural deprivation of scientists and teachers of the research sample was manifested at a low development level in 27 persons (8,76%), at a level beyond average in 158 persons (51,30%), at an average level in 119 persons (38,64%), and above average in 4 persons (1,30%). What concerned subgroups of scientists and teachers based on the duration of work experience and age, psychocultural deprivation was to the greatest extent (average development level) manifested in subgroup VI (34 to 40 years of work experience, aged 58 to 65), subgroup IV (20 to 26 years of work experience, aged 43 to 50), and subgroup V (27 to 33 years of work experience, aged 51 to 57). We have revealed that such a level of psychocultural deprivation of scientists and teachers in these subgroups is caused by unsatisfied cultural needs resulting from a conflict of the old and the new culture.

Psychocultural deprivation of scientists and teachers at a level lower than average is manifested in subgroup III (13 to 19 years of work experience, aged 36 to 42), subgroup VII (more than 40 years of work experience, aged from 65), and subgroup II (6 to 12 years of work experience, aged 29 to 35); low level was revealed by subgroup I (1 to 5 years of work experience, aged 23 to 28).

In subgroups, I, II, and III the development of psycho-cultural deprivation is caused by the fact that scientists and teachers have unsatisfied cultural needs due to disapproval of certain elements and complexes of the current social culture. What concerns the oldest subgroup VII (more than 40 years of work experience, aged 66 to 77), their psycho-cultural deprivation results from the fact that they use outdated cultural references and values, yet do not find it hard to perceive the new culture taking a rather philosophical approach to changes.

Key words: *unsatisfied cultural needs, cultural elements, cultural complexes, psyche, culture as external mental, scientists and teachers.*

Постановка проблеми. На якість професійної діяльності науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти в сучасних умовах впливають багато як внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Одним із таких чинників є культура суспільства, яка, залежно від того, як вона відображена у психіці людини, суттєво впливає на формування її особистості, значною мірою регулює поведінку, спонукає або до суспільної солідарності, єдності, стабільності, розквіту тощо, або до конфліктів, протистояння і правопорушень. Наприклад, Т. Sellі стверджує, що конфлікт культур неминучий, якщо норми культури або субкультури однієї зони переміщуються в іншу або стикаються з нормами іншої зони, і він нерідко «розв'язується» шляхом злочинів або інших правопорушень [8].

Про негативний вплив культури на психіку індивіда пише З. Фрейд. На його думку, людина стає невротиком унаслідок того, що суспільство, яке має свої культурні ідеали, встановлює для неї обмеження, тому культура суспільства є «репресивною», оскільки вона, виявляючись як відповідні обов'язкові норми, цінності, моральні та правові настанови тощо, пригнічує і блокує природні інстинкти й потяги людей (насамперед сексуальні – Ю. Т.), таким чином позбавляє їх свободи, можливості насолоди і щастя. Але втрачені можливості щастя можна повернути за умови зняття цих обмежень або значного їх зниження [7].

З вищевикладеного видно, що означені проблеми тісно пов'язані із психокультурною депривацією людини, яка є одним із видів психічної депривації [9]. Однак у психологічній науці і в теоретичному, і в емпіричному плані дослідження прояву та перебігу психокультурної депривації в людини, фактично, лише почалося, а стосовно працівників вищої школи, зокрема й науково-педагогічних працівників, зовсім не проводилося. Невідомо, як психокультурна депривація проявляється у психіці науково-педагогічних працівників, яким чином перебігає в ній, як впливає на їхній професійний розвиток, діяльність, поведінку тощо. Отже, емпіричне дослідження прояву психокультурної депривації в науково-педагогічних працівників є актуальним.

Аналіз актуальних досліджень та публікацій. Теоретичні аспекти дослідження психокультурної депривації беруть свої витoki із праці

Й. Лангмейєра і З. Матейчика, у якій дослідники виокремили депривацію ідентичності (соціальну), яка полягає в обмеженні можливостей для засвоєння автономної соціальної ролі [6, с. 251]. Проте, як свідчить аналіз цієї праці, така депривація частково охоплює і психосоціальну, і психокультурну депривації. Це підтверджують і самі вищезгадані науковці, на думку яких, у деяких соціальних умовах «можна було би використати позначення «культурна депривація» у деякому іншому і більш широкому смислі, ніж це буває зазвичай» (при виокремленні соціальної депривації – Ю. Т.) [6, с. 166]. Учені пояснюють: «<...> Будь-яка культура містить низку моделей для задоволення потреб і розв'язання життєвих ситуацій. <...> Люди постійно підсвідомо ведуть пошук регулярності, котра наявна в даних моделях. Знайдену регулярність вони потім організують у ментальні структури, тобто в уявлення правильної (схваленої) поведінки <...>» [6, с. 165]. Проте ці дослідники лише загалом означили проблему психокультурної депривації в людини, а далі до неї вони, як і інші, тривалий час не поверталися. Однак побічно про психокультурну депривацію йдеться у працях О. Алексеєнкової [1], Е. Берна [2], Я. Гошовського [5] та інших, які насамперед стосуються соціальної депривації.

Ця проблема зацікавила нас, особливо в контексті прояву психокультурної депривації в науково-педагогічних працівників, її впливу на якість їхньої професійної діяльності. Тому насамперед ми здійснили теоретичне дослідження психокультурної депривації як явища психіки, основні результати якого викладені у праці “Basics of Psychic and Cultural Human Deprivation” [10].

Для дослідження психокультурної депривації в науково-педагогічного працівника (людини) нами застосовані психоенергетичний та енергетично-психофункціональний підходи, які висвітлені у працях М. Варія [11; 12], згідно з якими культура суспільства є зовнішнім психічним, що постійно впливає на психіку людини. Отже, кожний культурний елемент (норма, звичай, ціннісна орієнтація, символ, одяг тощо) і кожний культурний комплекс (традиції, церемонії, мова, вірування, ритуали, система стосунків між

чоловіком і дружиною (чоловіком і жінкою), мистецтво тощо), за М. Варієм, є зовнішнім психічним, яке об'єктивується (трансформується) у внутрішнє психічне людини, що вирізняється вже відповідною інформацією, зміст якої має для людини певну (суб'єктивну) значущість, та існує в її психіці як психічні утворення: знання, мотиви, емоції, почуття, стереотипи, патерни, репрезентації, образи, моделі поведінки тощо, які, своєю чергою, включаються до різноманітних псі-програм їхньої поведінки, або стають фіксованою настановою, на основі якої формується нова псі-програма поведінки чи діяльності [11; 12].

Так, наприклад, культурні норми є настановами, якими особистість керується під час здійснення вчинку і поведінки. Культура спілкування і взаємодії в суспільстві, ставлення до жінки, батьків, дітей та інших людей, розв'язання конфліктів тощо – відображені у психіці як настанови, і як репрезентації, емоції, почуття, патерни, псі-програми взаємодії.

Мова, традиції, звичаї, церемонії, обряди, ритуали, вірування, міфологія, народна мудрість тощо, які є культурними елементами і комплексами етносу, відображені в людей як ментально-психічне з різним психоенергетичним потенціалом, що перебуває на несвідомому рівні психіки. Воно несвідомо для самої людини також певним чином включено до псі-програм її поведінки, спілкування й діяльності.

Мистецтво відображено у вигляді образів, патернів, репрезентацій, емоцій і почуттів, які дозволяють пережити та розуміти моменти прекрасного й ганебного, потворного і величного, комічного і трагічного, а також настанов на відтворення прекрасного, вічного, величного тощо.

Науково-педагогічний працівник, який стикається із цінностями і нормами культури, яку він не сприймає, ігнорує чи заперечує, або коли для нього вона є новою, переживає у більшому чи меншому ступені психокультурну депривацію.

Отже, причиною виникнення психокультурної депривації в науково-педагогічного працівника (людини) є тривале незадоволення культурних потреб. Нами доведено, що «психокультурна депривація людини являє собою в більшому чи меншому ступені деструктивний процес функціонування її психіки, який виник внаслідок або руйнування і/чи суперечності між внутрішнім психічним різного змісту і значущості, що утворилося в її психіці під впливом зовнішнього психічного – попередніх та теперішніх культурних елементів і комплексів, або відсутності внутрішнього психічного, яке б відображало ті чи інші

культурні цінності та норми, що тим чи іншим чином включаються у спілкування, поведінку і діяльність» [10, с. 6741].

Власне деструктивний процес функціонування психіки людини виявляється як недорозвинення, трансформація чи руйнування під впливом незадоволених культурних потреб певних параметрів емоційної, когнітивної, ціннісно-мотиваційної, вольової та діяльно-виконавчої сфер, унаслідок чого знижується якість процесу операційно-функціональної дієздатності психіки суб'єкта у площині формування псі-програм поведінки, яка б відповідала цінностям і нормам домінантної культури в даному соціальному середовищі.

Уточнимо, що під психічними параметрами в цьому контексті ми розуміємо ознаки й показники певного ступеня розвитку і досконалості (якісний вимір) та інтенсивності (кількісний вимір) функціонування складників психіки (психічного) – емоцій, почуттів, мотивів, схем і моделей поведінки тощо, які сформувалися як внутрішнє психічне на основі впливу зовнішнього психічного – відповідних культурних елементів і комплексів.

Під впливом засвоєних нових культурних елементів і комплексів у психіці людини, зокрема й науково-педагогічного працівника, появляється нове внутрішнє психічне, зміст і значущість якого суперечать наявному попередньому внутрішньому психічному, що утворилося на основі засвоєння домінантної культури, у результаті чого між ними відбувається внутрішній конфлікт, який, своєю чергою, призводить до деструктивного функціонування її психіки, що позначається на поведінці й діяльності.

Психокультурна депривація є складним і багатограним явищем, тому вона охоплює ще багато підвидів, насамперед за об'єктом і значенням культури та за видами мистецтва. За об'єктом і значенням культурних цінностей і норм, науково-педагогічний працівник може переживати: 1) домінантну психокультурну депривацію, коли не приймає, ігнорує чи не засвоїв норми і цінності прийнятої в суспільстві культури; 2) етнічну психокультурну депривацію, коли не засвоїв культуру відповідної етнічної спільноти; 3) групову психокультурну депривацію, коли не приймає чи не засвоїв субкультуру референтної групи; 4) ціннісно-нормативну психокультурну депривацію, коли не приймає чи не засвоїв окремі цінності та норми, прийняті у даному суспільстві; 5) ретритистську психокультурну депривацію, коли він психічно перевантажений наявними в суспільстві культурними елементами і комплексами,

прагне змінити їх на більш примітивні. Залежно від того, які види мистецтва науково-педагогічний працівник не засвоїв, він може переживати такі види психокультурної депривації: 1) літературно-художню – за відсутності психічних утворень, які б адекватно відображали зміст і значення художньої літератури; 2) тонічну – за відсутності психічних утворень, які б адекватно відображали зміст і значення музики, поезії; 3) образотворчу – за відсутності психічних утворень, які б адекватно відображали зміст і значення живопису, графіки, скульптури; 4) просторово-пластичну – за відсутності психічних утворень, які б адекватно відображали зміст і значення образотворчого мистецтва й архітектури; 5) декоративно-ужиткову – за відсутності психічних утворень, які б адекватно відображали зміст і значення вишивки, гончарства, килимарства, художнього скла, художнього металу, ювелірного мистецтва тощо); 6) синтетичну – за відсутності психічних утворень, які б адекватно відображали зміст і значення кіно, театру, телебачення, радіомовлення; 7) хореографічну – за відсутності психічних утворень, які б адекватно відображали зміст і значення танцю [10, с. 6741–6742].

Мета статті. Метою статті є емпіричне дослідження наявності та прояву психокультурної депривації в науково-педагогічних працівників, зокрема й залежно від величини їхнього педагогічного стажу та віку.

Виклад основного матеріалу. Для проведення емпіричного дослідження наявності та прояву в науково-педагогічних працівників психокультурної депривації ми, виходячи з обґрунтованих теоретичних положень, здійснили конструювання тесту «Методика визначення психокультурної депривації в дорослих» (табл. 1), оскільки інструментарію із визначення й оцінки психічної депривації та її видів у людини в науці натепер немає.

У конструюванні цього тесту ми дотримувалися вимог, обґрунтованих Л. Бурлачуком [3; 4]. Цей процес охопив: 1) визначення мети тесту; 2) здійснення специфікації майбутнього опитувальника, визначення кількості завдань у ньому; 3) розроблення завдань тесту; 4) оформлення тесту і проведення пілотажного дослідження; 5) аналіз завдань і відбір із них найдоцільніших для опитувальника, згідно з попереднім обчисленням; 6) визначення надійності та валідності тесту; 7) стандартизацію.

«Методика визначення психокультурної депривації в дорослих» включає 22 прямих і зворотних (обернених) судження, які дозволяють виявити в науково-педагогічних працівників психокуль-

турну депривацію (PSCB). Кожній позиції відповіді на конкретне судження відповідає певна кількість балів від 0 до 3. Оскільки «Методика визначення психокультурної депривації в дорослих» має прямі та зворотні (обернені) судження, то їм відповідає така кількість балів, яка подана в табл. 2.

Рівень розвитку психокультурної депривації в дорослого визначається або через коефіцієнт психокультурної депривації ($Cpsc_b$), або за кількістю балів, які нараховуються за судженнями 1–22 (див. табл. 2).

Рівень розвитку психокультурної депривації ми визначили через коефіцієнт психокультурної депривації ($Cpsc_b$), який відображає числову величину її розвитку в науково-педагогічного працівника та являє собою відношення суми набраних балів до максимальної суми балів, за якої психокультурна депривація проявляється на найвищому рівні. Він обчислюється за формулою:

$$Cpsc_b = \frac{\sum PSCB(1...22)}{Npsc_b} \quad (1)$$

де $Cpsc_b$ – коефіцієнт психокультурної депривації; $\sum PSCB(1...22)$ – сума балів, отриманих за всі судження, які за даною методикою відображають психокультурну депривацію (див. табл. 2);

$Npsc_b$ – максимально можлива сума балів за 22 позиціями, яка під час визначення психокультурної депривації за даною методикою становить $22 \times 3 = 66$ ($Npsc_b = 66$).

Психокультурна депривація може мати такі рівні розвитку:

- 1) низький: $Cpsc_b = 0 \div 0,2$ (або 0–13 балів);
- 2) нижче середнього: $Cpsc_b = 0,21 \div 0,4$ (або 14–26 балів);
- 3) середній: $Cpsc_b = 0,41 \div 0,6$ (або 27–40 балів);
- 4) вище середнього: $Cpsc_b = 0,61 \div 0,8$ (або 41–53 бали);
- 5) високий: $Cpsc_b = 0,81 \div 1$ (або 54–66 балів).

Емпіричне дослідження проводилося на вибірці, яка становила 308 науково-педагогічних працівників університетів міста Львова. За віком до вибірки ввійшли науково-педагогічні працівники від 23 до 77 років, педагогічний стаж яких становить від 1 до 49 років. Усі з вищою освітою, обіймають посади асистентів (викладачів), старших викладачів, доцентів, професорів і завідувачів кафедри від 0,25 до 1,5 ставки на держбюджетній та комерційній основі. Як підтверджують результати математичного аналізу, така вибірка є репрезентативною.

Вибірка охопила 7 підгруп, сформованих за величиною педагогічного стажу і віком, у кожній з яких по 44 науково-педагогічні працівники, а саме:

Таблиця 1

Методика визначення психокультурної депривації в дорослих

№ з/п	Судження	Так	Переважно так	Переважно ні	Ні
1.	Культурне середовище, у якому я живу, є мені рідним і близьким.				
2.	Я засвоїв (ла) і повністю сприймаю домінують культуру суспільства, членом якого є.				
3.	У цьому культурному середовищі я почуваю себе комфортно.				
4.	Я поважаю культуру кожної етнічної спільноти, яка входить до нашого суспільства.				
5.	Культурні норми і цінності, які прийняті в цьому суспільстві, я цілком не сприймаю й ігнорую.				
6.	Я перебуваю у професійній групі, культурні норми і цінності якої суперечать моїм переконанням.				
7.	Я перебуваю в суспільстві, культурні норми і цінності якого суперечать моїм переконанням.				
8.	У нашому суспільстві є деякі культурні норми і цінності, які я цілковито не сприймаю й ігнорую.				
9.	Культурні норми і цінності, наявні в нашому суспільстві, я прагну змінити на більш прості – ті, якими користувалися попередні покоління.				
10.	Я психічно перевантажений (на) наявними в суспільстві культурними нормами, цінностями, традиціями .				
11.	Я поважаю звичаї, традиції, церемонії, ритуали, вірування тощо корінного етносу (політичної нації).				
12.	Я постійно читаю художню літературу і завжди відкриваю для себе щось нове.				
13.	Я люблю слухати музику – вона надихає мене. Я люблю поезію – вона надихає мене.				
14.	Живопис, графіка та скульптура відкривають мені нові таємниці буття.				
15.	В образотворчому мистецтві й архітектурі я бачу зростання величі людини.				
16.	Я розумію зміст і значення вишивки, гончарства, килимарства, художнього скла, художнього металу, ювелірного мистецтва.				
17.	Я розумію зміст і значення кіно, театру, телебачення, радіомовлення.				
18.	Я розумію зміст і значення танцю.				
19.	На підґрунті суперечності між культурними нормами і цінностями, наявними в суспільстві, і моїми власними, у мене часто виникають конфлікти з іншими членами суспільства.				
20.	Я належу до групи, у якій культурні норми і цінності інші, ніж у суспільстві.				
21.	Я борюся за утвердження та визнання суспільством культури своєї групи, ігнорую домінують культуру.				
22.	Дане культурне середовище є для мене чужим, незрозумілим.				

Таблиця 2

Бали за різні судження за «Методикою визначення психокультурної депривації в дорослих»

Психокультурна депривація (PSCB)	Судження	Номер судження	Бали за одне судження			
			так	напевно так	напевно ні	ні
PSCB	судження, що свідчать про наявність депривації (прямі)	5–10; 19–22	3	2	1	0
	судження, що свідчать про відсутність депривації (зворотні)	1–4; 11–18	0	1	2	3

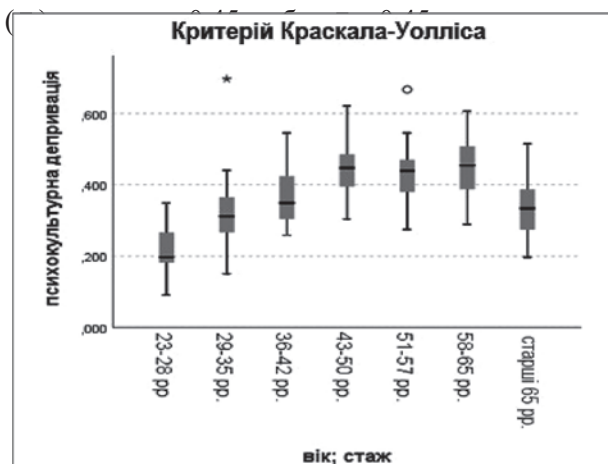
- I підгрупа (1–5 років педагогічного стажу, вік – 23–28 років);
- II підгрупа (6–12 років педагогічного стажу, вік – 29–35 років);
- III підгрупа (13–19 років педагогічного стажу, вік – 36–42 роки);
- IV підгрупа (20–26 років педагогічного стажу, вік – 43–50 років);
- V підгрупа (27–33 роки педагогічного стажу, вік – 51–57 років);
- VI підгрупа (34–40 років педагогічного стажу, вік – 58–65 років);
- VII підгрупа (більше 40 років педагогічного стажу, вік – більше 65 років).

Опитування науково-педагогічних працівників здійснювалося індивідуально й анонімно. Кожному респонденту була дана інструкція такого змісту: «Вам пропонуються різні судження. Прочитайте уважно кожне з них, проте довго не задумуйтеся над відповіддю, оскільки всі вони правильні. Якщо Ви згодні із судженням повністю, то поставте хрестик у цьому самому рядку проти «Так»; якщо більшою мірою згодні, то поставте хрестик у рядку проти «Переважно так»; якщо більшою мірою не згодні, то поставте хрестик у рядку проти «Переважно ні»; якщо повністю не згодні, то поставте хрестик у рядку проти «Ні»».

На основі опитування науково-педагогічних працівників ми отримали результати, які свідчать, що розвиток психокультурної депривації в них на високому рівні відсутній. Водночас на вище середнього рівні розвиток психокультурної депривації виявлено у 4 (1,30%) осіб, на середньому рівні – у 119 (38,64%) осіб, на нижче середнього рівні – у 158 (51,30%) осіб, на низькому рівні – у 27 (8,76%) осіб.

Далі ми обчислили критерій *H*-Краскала-Уолліса, який дозволяє визначити середнє (центральну тенденцію) для непараметричних параметрів – результатів прояву психокультурної депривації в науково-педагогічних працівників кожної підгрупи, сформованої за величиною педагогічного стажу і віком, на основі якого відстежується тенденція зміщення найбільшої частини результатів від середнього арифметичного в разі значного їх розсіювання.

Установлено, що психокультурна депривація (рис. 1) найбільшою мірою проявляється на середньому рівні розвитку в науково-педагогічних працівників (далі – НПП) VI підгрупи (34–40 років педагогічного стажу, вік – 58–65 років), у якій середнє дисперсії непараметричних параметрів

Рис. 1. Діаграма відмінностей різних підгруп науково-педагогічних працівників, сформованих на основі величини педагогічного стажу і віку, за рівнем розвитку психокультурної депривації на основі обчислення критерію *H*-Краскала-Уолліса

Далі другу сходинку за величиною рівня розвитку психокультурної депривації займає IV підгрупа НПП (20–26 років педагогічного стажу, вік – 43–50 років), у якої також $\bar{x} = 0,45$, але менший інтервал розсіювання, ніж у попередній групі. На третьому місці за величиною рівня розвитку психокультурної депривації – V підгрупа НПП (27–33 роки педагогічного стажу, вік – 51–57 років), у якої $\bar{x} = 0,44$; на четвертому місці – III підгрупа НПП (13–19 років педагогічного стажу, вік – 36–42 роки), у якої $\bar{x} = 0,34$; на п'ятому місці – VII підгрупа НПП (більше 40 років педагогічного стажу, вік – більше 65 років), у якої $\bar{x} = 0,32$; на шостому місці – II підгрупа НПП (6–12 років педагогічного стажу, вік – 29–35 років), у якої $\bar{x} = 0,31$; на сьомому – останньому місці – I підгрупа НПП (1–5 років педагогічного стажу, вік – 23–28 років), у якої $\bar{x} = 0,19$.

Отже, загалом рівень розвитку психокультурної депривації у НПП V підгрупи (27–33 роки педагогічного стажу, вік – 51–57 років), VI підгрупи (34–40 років педагогічного стажу, вік – 58–65 років) і IV підгрупи (20–26 років педагогічного стажу, вік – 43–50 років) є середнім. На наш погляд, це можна пояснити тим, що, по-перше, на них насамперед на підсвідомому і несвідомому рівнях психіки ще суттєво впливають культурні елементи і комплекси, що сформувалися за часів Радянського Союзу, тому їм важко прийняти повністю нову культуру, яку принесла в Україну ринкова економіка, становлення і розвиток якої спричинили знецінення, утрату грошових заощаджень, бідність, «прихватацію» народного багатства окремими особами,

постійні соціальні, економічні та політичні кризи, війну, різке розшарування населення на бідних і багатих тощо. Фактично в НПП цих груп ми спостерігаємо конфлікт культур, про який, як ми вже згадували, писав Т. Selli [8].

Водночас в науково-педагогічних працівників формуються нові культурні елементи і комплекси внаслідок того, що освітній простір у наш час постійно змінюється під впливом глобалізації науки, освіти, розвитку цифрових та інформаційних технологій, обміну студентами на міждержавному рівні тощо, що вимагає нової культури сприйняття дійсності та людей, взаємодії та спілкування з ними тощо. Власне цими причинами, а також незадоволенням деяких інших культурних потреб у суспільстві, на нашу думку, насамперед пояснюється наявність психокультурної депривації на нижче середнього рівні розвитку у НПП III підгрупи (13–19 років педагогічного стажу, вік – 36–42 роки) і II підгрупи (6–12 років педагогічного стажу, вік – 29–35 років), а також на низькому рівні розвитку у НПП I підгрупи (1–5 років педагогічного стажу, вік – 23–28 років).

Цікаво, що у НПП найстаршої – VII підгрупи (більше 40 років педагогічного стажу, вік – більше 65 років) – розвиток психокультурної депривації перебуває на нижче середнього рівні та є нижчим, ніж у III, IV, V і VI підгрупах. На нашу думку, це пояснюється тим, що НПП, яким від 66 до 77 років, по-перше, ще використовують деякі попередні культурні норми і цінності, особливо у площині навчальної, методичної, наукової, організаційної та виховної роботи; по-друге, не надто болісно сприймають нову культуру, уважають, що над цим питанням треба думати насамперед молодим, а їм – пенсіонерам – щось суттєво змінювати нема вже потреби. Очевидно, вони також до життя ставляться по-філософськи – «Що Бог дав, то маєм».

Загалом психокультурна депривація в науково-педагогічного працівника призводить до його певної дезадаптації, нездатності адаптуватися в новому соціокультурному середовищі, до конфліктів тощо.

Висновки. Встановлено, що психокультурна депривація наявна в науково-педагогічних працівників на низькому, вище середнього, середньому і вище середнього рівнях розвитку. Власне на низькому рівні розвитку вона проявляється у 27 (8,76%) науково-педагогічних працівників, на нижче середнього рівні – у 158 (51,30%), на

середньому рівні – у 119 (38,64%), на вище середнього рівні – у 4 (1,30%).

У підгрупах науково-педагогічних працівників, сформованих за величиною педагогічного стажу і віком, психокультурна депривація найбільшою мірою – на середньому рівні розвитку – проявляється в VI підгрупі (34–40 років педагогічного стажу, вік – 58–65 років), IV підгрупі (20–26 років педагогічного стажу, вік – 43–50 років) та V підгрупі (27–33 років педагогічного стажу, вік – 51–57 років). Такий рівень розвитку психокультурної депривації в науково-педагогічних працівників цих підгруп пояснюється насамперед конфліктом у них старої культури, яка сформувалася за часів Радянського Союзу, і нової, яку принесли в Україну незалежність, ринкові економічні відносини, процеси глобалізації тощо.

На нижче середнього рівні розвитку психокультурна депривація в науково-педагогічних працівників проявляється у III підгрупі (13–19 років педагогічного стажу, вік – 36–42 років), VII підгрупі (більше 40 років педагогічного стажу, вік – більше 65 років) і II підгрупі (6–12 років педагогічного стажу, вік – 29–35 років), а на низькому рівні – у I підгрупі (1–5 років педагогічного стажу, вік – 23–28 років). У I, II і III підгрупах розвиток психокультурної депривації спричиняється незадоволенням науково-педагогічними працівниками культурних потреб через несприйняття ними певних елементів і комплексів нової культури, що формується в українському суспільстві внаслідок розвитку ринкових економічних відносин, глобалізації науки, освіти, розвитку цифрових та інформаційних технологій тощо. А рівень розвитку психокультурної депривації найстаршої – VII підгрупи (більше 40 років педагогічного стажу, вік – більше 65 років), який перебуває на нижче середнього рівні та є нижчим, ніж у III, IV, V і VI підгрупах, пояснюється тим, що науково-педагогічні працівники, яким від 66 до 77 років, ще використовують деякі попередні культурні норми і цінності, а також не надто болісно сприймають нову культуру, ставляться до змін по-філософськи.

Подальших розвідок потребують питання емпіричного дослідження інгібіторного впливу психокультурної депривації на якість професійної діяльності науково-педагогічних працівників, їхню поведінку, професійний розвиток, а також її зв'язку з іншими видами психічної депривації.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Алексеев Е. Личность в условиях психической депривации : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2009. 96 с.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений. Минск : ПРАМЕБ, 1992. 383 с.

3. Бурлачук Л. Психодіагностика : учебник для вузов. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 352 с.
4. Бурлачук Л. Словарь-справочник по психодіагностике. Санкт-Петербург : Питер-Ком, 1999. 528 с.
5. Гошовський Я. Ресоціалізація депривованої особистості : монографія. Дрогобич : Коло, 2008. 480 с.
6. Лангмейер И., Матейчек З. Психическая депривация в детском возрасте : монография. Прага , ЧССР : Авиценум, 1984. 334 с.
7. Фройд З. «Я» и «Оно». Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2007. 288 с.
8. Selli T. Culture conflict and crime. New York : Sosial Science Research Council, 1938.
9. Terletska Yu. Psychic deprivation in scientific terms. *Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine* : monograph / edited by authors. 2st ed. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2018. P. 437–463. DOI: 10.30525/978-9934-571-27-5_53.
10. Terletska Y. Basics of Psychic and Cultural Human Deprivation. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*. 2020. Vol. 24. Issue 08. P. 6739–6747. DOI: 10.37200/IJPR/V24I8/PR280695.
11. Varii M. Human psyche in modern psycho-energetic conception. *ASTRA Salvensis*. 2020. Supplement № 1. P. 291–305.
12. Varii M. The human psyche: psychic and energetic approach. *Development trends in pedagogical and psychological sciences: the experience of countries of Eastern Europe and prospects of Ukraine* : monograph / edited by authors. 1st ed. Riga : Baltija Publishing, 2018. P. 111–139. DOI: 10.30525/978-9934-571-27-5_6.